

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalárska práca

Pobytové sociálne zariadenie ako totálna inštitúcia

Mária Buckulčíková

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalárska práca

Pobytové sociálne zariadenie ako totálna inštitúcia

Mária Buckulčíková

Vedúci práce:

Mgr. Ladislav Toušek, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Prehlasujem, že som prácu spracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru.

Plzeň, apríl 2022

.....

Pod'akovanie

Ďakujem svojmu školiteľovi za cenné rady, ochotný prístup, trpezlivosť a motiváciu. Ďakujem aj klientom a zamestnancom zariadenia za ochotu komunikovať a snahu spolupracovať pri výkone môjho výskumu.

Obsah

Úvod	7
1 TEORETICKÁ ČASŤ	8
1.1 Totálna inštitúcia podľa Ervinga Goffmana.....	8
1.1.1 Definícia totálnej inštitúcie	8
1.2.2 Znaký totálnej inštitúcie	9
1.2.3 Typy totálnej inštitúcie.....	9
1.2.4 Totálna inštitúcia vs. netotálna inštitúcia	10
1.2 Sociálna kontrola.....	10
1.2.1 Charakteristika sociálnej kontroly.....	11
1.2.2 Druhy sociálnej kontroly.....	13
1.2.3 Sociálna kontrola v kontexte väzenia opísaná Michelom Foucaultom	14
1.3 Útulok (pobytové sociálne zariadenie).....	15
1.3.1 Pojem útulok	15
1.3.2 História útlukov v USA.....	16
1.3.3 Systém útlukov na Slovensku	17
2 METODOLÓGIA	19
2.1 Zúčastnené pozorovanie.....	19
2.2 Vstup do terénu	20
3 PRAKTICKÁ ČASŤ	22
3.1 Skúmaný terén.....	22
3.1.1 Obec	22
3.1.2 Pobytové sociálne zariadenie - Útulok Nový začiatok.....	22
3.1.3 Režim v zariadení - Útulku Nový začiatok	23
3.1.4 Uplatňovanie sociálnej kontroly na klientov zariadenia -Útulku Nový začiatok	25
3.1.5 Totálne prvky v zariadení - Útulku Nový začiatok	27
3.1.6 Autorita v zariadení - Útulku Nový začiatok	32

Záver	34
Zoznam použitej literatúry	36
Resumé.....	38
Prílohy.....	39

Úvod

„Pomoc ľuďom v núdzi je ústredným bodom môjho života. Právo na dôstojný život a bývanie má každý človek. Život v útulku je jednou z príležitostí pre závislých ľudí a bez domova. Hneď na začiatku ľuďom hovorím, že nám ide aj o duchovnú terapiu. Ľudia z nášho útulku nielen pracujú, ale aj chodia na sväté omše, modlia sa a duchovné rozhovory vediem s nimi vždy, keď potrebujú riešiť otázky svojho svedomia“ (vedúci zariadenia).

Cieľom mojej práce je výskum sociálnej kontroly v pobytovom sociálnom zariadení s využitím konceptu totálnej inštitúcie. V práci sa snažím popísať prvky totálnej inštitúcie a sociálnej kontroly, uplatňovanej na jednotlivcoch žijúcich v skúmanom pobytovom sociálnom zariadení - útulku Nový začiatok. V teoretickej časti práce sa venujem trom ústredným pojmom: totálnej inštitúcii, v podobe ako ju popísal Erving Goffman, sociálnej kontrole a útulku. Definíciu, znaky, typy a históriu vyššie uvedených pojmov konštruujem na základe zvolenej odbornej literatúry z oblasti antropológie, sociológie a práva.

V praktickej časti, ktorá nasleduje po uvedení metodologických východísk, prepájam poznatky vyplývajúce z teoretickej časti s postrehmi a materiálom získaným pri výkone empirického výskumu v danom zariadení. Pozornosť venujem hlavne totálnym prvkom, ktoré formujú život klientov v zariadení. Zariadenie, v ktorom prebehol môj výskum, je útulkom pre mužov, založenom na učení rímskokatolíckej cirkvi. Zariadenie je založené na princípe terapie prácou a modlitbou. Klienti v zariadení pracujú, zúčastňujú sa na cirkevných obradoch a v neposlednom rade dodržia striktné stanovené pravidlá. Zariadenie svojim klientom poskytuje možnosť získať pracovné a iné, pre život nevyhnutné návyky a svojimi požiadavkami a normami plní výchovnú a resocializačnú funkciu.

1 TEORETICKÁ ČASŤ

V tejto časti práce sa zameriavam na vysvetlenie a uvedenie do kontextu troch, pre môj výskum kľúčových, pojmov: totálna inštitúcia, sociálna kontrola a útulok. Za najvýznamnejšieho autora v súvislosti so zvolenou tematikou považujem kanadského sociológa Ervinga Goffmana a jeho pojem totálna inštitúcia, ktorú ako prvý skúmal v kontexte ústavu pre duševne chorých a popísal v diele *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* v roku 1961. V súvislosti s pojmom sociálna kontrola sa okrem iných autorov opieram o Michela Foucaulta a v súvislosti s pojmom útulok o Roberta Desjarlaisa. Teoretické východiská znovu popisujem v kontexte výskumu v sociálnom pobytovom zariadení v praktickej časti.

1.1 Totálna inštitúcia podľa Ervinga Goffmana

1.1.1 Definícia totálnej inštitúcie

V úvode diela *Asylums*, podáva Erving Goffman (1961) definíciu totálnej inštitúcie, ktorú som pre vlastné lepšie porozumenie rozdelila do štyroch bodov, pričom všetky sú rovnako dôležité a aby mohlo byť niečo považované podľa Goffmanovej definície za totálnu inštitúciu, musí spĺňať všetky nižšie uvedené body. Podľa Goffmana je totálna inštitúcia: (1) miesto, kde je sústredené veľké množstvo ľudí, nachádzajúcich sa v podobnej životnej situácii; (2) miesto dlhodobjšieho pobytu a práce; (3) miesto, kde sú klienti odstrihnutí od širšej spoločnosti na určitú dobu a (4) miesto, kde klienti vedú uzavretý spôsob života, ktorý je formálne riadený (Goffman 1961, Introduction, nečíslované).

V totálnej inštitúcii sa rozlišujú dve primárne skupiny ľudí: veľká organizovaná skupina, ktorou sú klienti a menšia skupina - zamestnanci. Klienti v budove zariadenia fyzicky bývajú a s okolitým svetom majú obmedzený kontakt. Naproti tomu zamestnanci v zariadení zvyčajne trávajú len niekoľko hodín. Goffman tvrdí, že sociálna vzdialenosť medzi zamestnancami a klientmi totálnej inštitúcie je vo väčšine prípadoch výrazná a formálne daná. Udáva ju napríklad tón hlasu v rozhovore medzi klientom a zamestnancom, či fakt, že zamestnanci vedia nepomerne väčšie množstvo informácií o klientoch, než klienti o zamestnancoch (Goffman 1961, s. 7-8).

1.1.2 Znaký totálnej inštitúcie

Totálne inštitúcie sa vo väčšine prípadov odlišujú od iných foriem inštitúcií. Jedným zo znakov môže byť prejav odčlenenia od vonkajšieho sveta formou fyzického ohradenia priestorov zariadenia prostredníctvom vysokých stien, ostnatých drôtov, zamykacou vstupnou bránou, ale aj prostredím, ktoré zariadenie obklopuje (okraj mesta, les, voda, atď.).

K ďalším znakom Goffmanovej totálnej inštitúcie patrí aj to, že všetky aspekty života jedinca v zariadení, považovanom za totálnu inštitúciu, sú riadené, odohrávajú sa pre všetkých na rovnakom mieste, pod jednou autoritou. Ďalej všetky denné aktivity, ktoré jedinec vykonáva, vykonáva v bezprostrednej spoločnosti veľkej skupiny ostatných členov zariadenia a všetky činnosti, ktoré klienti totálnej inštitúcie vykonávajú, sú vopred naplánované. Týmto aktivitám predchádzajú a nasledujú za nimi ďalšie naplánované aktivity, ktoré spolu tvoria systém, ktorý je formálne daný autoritou. Aktivity spolu tvoria akýsi plán, ktorý napomáha danej totálnej inštitúcii naplniť svoj cieľ. Dôležitým rysom je, že ku všetkým klientom v totálnej inštitúcii je prihliadané rovnako. Ide teda o kolektívny prístup, pričom ak jedinec nespĺňa nariadenia, je sankcionovaný a to taktiež bez rozdielu (Goffman 1961, s. 6).

1.1.3 Typy totálnej inštitúcie

Goffman (1961) vo svojom diele *Asylums* rozdeľuje totálne inštitúcie v našej spoločnosti do piatich skupín. Do prvej spadajú inštitúcie, ktorých klienti sa vyznačujú potrebou opateru, ktorú im má práve dané zariadenie poskytnúť. Jedná sa o domy pre seniorov, detské domovy a zariadenia pre ľudí s postihnutím, pričom títo klienti sú považovaní za “neškodných”. Klienti inštitúcií, patriacich do druhej skupiny, taktiež potrebujú starostlivosť, ale od tých z prvej skupiny sa líšia tým, že predstavujú “možnú hrozbu” pre spoločnosť. Do tejto skupiny sa tak radia najmä psychiatrické liečebne. Tretia skupina totálnych inštitúcií má slúžiť na to, aby sa v zariadeniach, patriacich do tejto skupiny, zdržiavali ľudia, ktorí predstavujú “skutočnú hrozbu” pre zvyšok spoločnosti, prameniaca z ich úmyselného konania. Pochopiteľne sem teda patria väzenia a Goffman do tejto skupiny radí aj koncentračné tábory. Štvrtou skupinou sú totálne inštitúcie, ktoré si za cieľ kladú nastaviť podmienky zariadení tak, aby klienti mohli plnohodnotne vykonávať činnosť, ktorá je zmyslom existencie danej inštitúcie.

Táto skupina zahŕňa kasárne, internátne školy, lode a pracovné tábory. Poslednou skupinou sú totálne inštitúcie, ktoré poskytujú svojim klientom útočisko pred okolitým svetom, pričom majú často aj vzdelávací charakter a patria sem hlavne kláštory (Goffman 1961, s. 4-5).

1.1.4 Totálna inštitúcia vs. netotálna inštitúcia

Podľa Goffmana (1961) je jedným z výrazných rozdielov medzi totálnou a netotálnou inštitúciou fakt, že život bežného človeka je rozdelený do viacerých inštitúcií (rodina, práca, škola, atď.), kdežto človek žijúci v totálnej inštitúcii vykonáva všetky aktivity a činnosti v prítomnosti tých istých ľudí, na jednom mieste a všetky aspekty jeho života sú vtiesnané do jednej (totálnej) inštitúcie. V totálnych inštitúciách prebieha zmena osobností jedincov prostredníctvom povinností a režimu, ako aj návykov, ktoré sú im od začiatku pobytu vštepované. Goffman tento proces nazýva procesom “mortifikácie” - umŕtvovania osobnosti jedinca (Goffman 1961, s. 14).

Erving Goffman útulky pre ľudí bez domova nepovažoval za totálne inštitúcie. Podľa Stark (1994) v dobe, keď Erving Goffman popisoval totálnu inštitúciu (60. roky 20. storočia), bolo v porovnaní so súčasnosťou oveľa menej ľudí bez domova a tým pádom existovalo menej útulkov pre bezdomovcov. Útulky niesli iný význam než v súčasnosti. Boli zriaďované a spravované cirkvou, pričom ich hlavným zámerom bolo “vyslobodiť hriešne, či vzpurné duše”.

1.2 Sociálna kontrola

Stanley Cohen vo svojom diele *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification* (1985) uvádza, že sociálna kontrola je v sociologických učebniciach prezentovaná ako neutrálny pojem, ktorý zahŕňa všetky sociálne procesy (od socializácie dojčiat až po verejnú popravu). Opisuje zmätok v chápaní tohto pojmu, ktorý súvisí s jeho odlišným používaním jednak na strane historikov a politikov, ktorí sociálnu kontrolu používajú na potlačenie politickej opozície, ďalej na strane sociológov, psychológov a antropológov, ktorí pojem používajú v širšom nepolitickom zmysle a napokon v bežnom jazyku, kde pojem nemá jednotný a jasný význam. Tak sa naskytuje otázka, či je možné jednotne skúmať sociálnu kontrolu vo väzeniach, psychiatrických liečebniach, nápravných zariadeniach pre mladistvých a zároveň rovnako aj napríklad v továrňach. Cohen na otázku, či je možné považovať aktivitu

učiteľov v školách, dozorcov vo väzeniach, psychiatrov na klinikách a sociálnych pracovníkov v sociálnych zariadeniach, rodičov, policajtov, či dokonca riaditeľov tovární za “takú istú”, odpovedá, že “to závisí”. Vysvetľuje konkrétne, že “závisí to od nášho obrazu o sociálnej kontrole a od účelu formovania definície tohto pojmu” (Cohen 1985, s. 2).

Urbanová (2002) uvádza, že termín sociálna kontrola sa vyvinul najprv z A. Comtovho termínu “predvídavosť” a potom tento termín prevzal L. F. Ward a k slovu “predvídavosť” pridal slovo “kontrolovanie” (predpoveď, aby bolo niečo kontrolované). Podobný význam majú podľa Urbanovej termíny F. H. Giddingsa “sociálny sebauváračiaci proces” a Ch. H. Cooleyho “sociálna kontrola” (sebakontrola spoločnosti vyplývajúca z jej vlastnej organizácie). Valouchová (2012) vo svojej práci upozorňuje na Edwarda Alswortha Rossa, ako na významnú osobnosť v kontexte vzniku a začiatku používania pojmu sociálna kontrola. Valouchová (2012) uvádza, že Ross sociálnu kontrolu považoval za spôsob scelenia spoločnosti a vo svojom diele *The Social Control* (1992) ju prezentoval ako úmyselné ovládanie jedincov alebo skupín, ktoré prostredníctvom vyrovnávania konfliktov vytvára sociálne usporiadanie.

Podľa Urbanovej (2002) môže mať slovo kontrola mierne odlišné významy podľa toho, v akom je jazyku. V angličtine sa pojem “control” skôr spája s pojmom “moc”- schopnosť riadiť, ovládať *niekoho*. Naproti tomu v češtine alebo slovenčine slovo kontrola vyjadruje dozor nad nejakou činnosťou alebo ovládanie *niečoho*. Kontrola je “zložitý a mnohoznačný pojem, ktorý nemá iba negatívne konotácie” (Buraj a Palenčárová 2015, s. 509). Kontrola má teda aj pozitívny charakter v zmysle snahy zamedziť niečomu zlému. Napríklad kontrola chudoby, či páchania násilia a zločinu, ale aj snaha mať pod kontrolou vlastný život.

V súčasnosti pojem “sociálna kontrola” zahŕňa jednak postavenie spoločnosti voči jedincovi a zároveň postavenie jedinca voči spoločnosti (Urbanová 2002).

1.2.1 Charakteristika sociálnej kontroly

Stanley Cohen (1985) o sociálnej kontrole hovorí ako o „organizovaných spôsoboch, akými spoločnosť reaguje na správanie ľudí, ktorých považuje za deviantných, problematických, znepokojujúcich, ohrozujúcich, problémových alebo nejakým

spôsobom nežiaducich“ (Cohen 1985, Introduction, nečíslované). „Táto reakcia spoločnosti sa objavuje prostredníctvom mnohých pojmov: trest, zastrážovanie, liečba, prevencia, segregácia, spravodlivosť, rehabilitácia, reforma alebo sociálna obrana“ (Cohen 1985, s. 1.).

Cohen tvrdí, že v sociologickom/antropologickom ponímaní sociálna kontrola predstavuje „všetky sociálne procesy a metódy, ktorými spoločnosť zabezpečuje, aby jeho členovia splňali očakávania“ (Cohen 1985, s. 2-3).

Urbanová (2002) uvádza, že téma sociálnej kontroly odráža vzťah jedinca a spoločnosti a zrkadlí mieru rešpektu k spoločenskému usporiadaniu, ako aj mieru moci (vynútiteľnosť noriem chovania). Podľa Valouchovej (2012) je zmyslom a cieľom sociálnej kontroly udržiavanie sociálneho poriadku v spoločnosti. Urbanová (2002) tvrdí, že pokiaľ jedinec spoločnosť rešpektuje, ona mu umožňuje sebarealizáciu. Pokiaľ je to opačne, spoločnosť na jedinca pôsobí represívne. Buraj a Palenčárová (2015) uvádzajú, že Michel Foucault tvrdil, že zámerom sociálnej kontroly je vylúčiť alebo čo najviac eliminovať v spoločnosti neporiadok, chaos, náhody a situácie, ktoré sú nepredvídateľné a naopak, zaistiť poriadok, pravidelnosť a uplatňovanie zákonov. Urbanová (2002) poukazuje na to, že vzťah jednotlivca a spoločnosti je upravovaný normami, na základe ktorých dochádza k pripisovaniu určitých sociálnych rolí. Normy teda v značnej miere ovplyvňujú správanie jedincov v spoločnosti a určujú rámec celkového ľudského chovania. Existujú neformálne normy, ktoré riadia spoločenský život pomocou neformálnej sociálnej kontroly, pričom najúčinnjším prostriedkom je verejná mienka a formálne normy, ktoré sú vopred formulované a stanovené. V tomto prípade sa jedná najmä o právne normy. Sociálna kontrola je spôsob, akým spoločnosť vplýva na správanie jej členov a sociálnych skupín, prostredníctvom predávania určitých štandardov a sociálnych vzorcov správania. Albert K. Cohen (1965) vo svojom príspevku pre *American Sociological Review* hovorí o sociálnej kontrole v spojení s deviáciou. Sociálna kontrola v podobe zvyšovania prísnosti trestu, či obmedzenia prístupu k potrebným zásobám devianta, má sťažiť samotnú deviáciu, alebo jej zabrániť. Munková (2001) vo svojej knihe odkazuje na Downesa a Rocka, ktorí hovoria, že jedným z dôsledkov nedostatočnej sociálnej kontroly je zvyšujúca sa kriminalita.

1.2.2 Druhy sociálnej kontroly

Základná škála sociálnej kontroly pozostáva z priamej až zjavnej a nepriamej až skrytej formy. Priama a zjavná sa prejavujú v násilnom donucovaní a nepriama a skrytá v manipulácii. Pri nepriamej sociálnej kontrole si jej jedinec nie je vedomý toho, že ho niekto silne ovplyvňuje alebo ním manipuluje. Pre tradičné spoločnosti je typická skôr priama sociálna kontrola, kedy jedinec koná na základe rozhodnutia niekoho iného na základe donucovacích prostriedkov, pričom si uvedomuje nátlak a musí sa podriaďiť. Napríklad ak ide o hierarchiu v rodine, alebo vplyv cirkvi v minulosti. V našej spoločnosti sa stáva veľmi typickou nepriama až skrytá forma sociálnej kontroly (masmédiá, reklamy, demagogická propaganda) (Keller a Novotný 2008).

Podľa Bergera (2007) sa prostriedky sociálnej kontroly vzťahujú na charakter skupiny alebo jednotlivca, na ktorého sociálna kontrola pôsobí. Jedným z najstarších prostriedkov sociálnej kontroly je fyzické násilie, ktoré bolo v minulosti súčasťou tvorby a udržiavania každého politického usporiadania. Fyzické násilie ako prostriedok udržiavania rádu v spoločnosti malo mať prevažne zstrašujúci charakter, pretože jeho príliš časté používanie sa ukázalo ako neefektívne. Vo funkčných spoločnostiach by malo byť fyzické násilie eliminované. Ďalšími typmi sociálnej kontroly môžu byť ekonomický nátlak, presvedčacie mechanizmy, ale aj výsmech, či ohováranie. Významnými prostriedkami sociálnej kontroly v živote jednotlivca sú aj partner, rodina a priatelia. Blízki ľudia vo veľkej miere ovplyvňujú konanie jedinca. Deti sú kontrolované rodičmi a zamestnanci zamestnávateľmi.

Model sociálnej kontroly sa v čase mení. Buraj a Palenčárová (2015) uvádzajú, že Foucault upozorňoval na zmenu chápania sociálnej kontroly spred viac ako dvesto rokmi, kedy jej hlavným zámerom bolo “vychovať” poslušných a prospešných robotníkov. Dnes sú formy kontroly zamerané najmä na školy, ulice, pracoviská, nákupné strediská, atď. Časté je používanie elektronických médií, umiestňovanie kamier, používanie stále nových technológií zbierania dát a najmä všadeprítomné reklamy (ibidem).

1.2.3 Sociálna kontrola v kontexte väzenia opísaná Michelom Foucaultom

Michel Foucault (2000) vo svojom diele *Dohlížet a trestat* poukazuje na rôzne modely väzenstva, ktoré sa v histórii formovali a z ktorých vzišli aj tie súčasné. Za najstarší model považuje amsterdamský. Mužské väzenie Rasphuis bolo otvorené v roku 1596 a pôvodne bolo určené pre mladých zločincov a pre žobrákov. Toto väzenie bolo založené na troch princípoch: dĺžke trvania trestu (ktorá mohla byť do istej miery upravovaná správou väznice, podľa správania väžňa), ďalej povinnosťou väžňov pracovať (pričom práca bola vykonávaná spoločne na základe prísneho časového rozvrhu) a na neustálom dohliadaní a napomínaní, ktoré bolo doplnené náboženským čítaním, s účelom “odvrátenia od zla”. Na prvý pohľad prekvapujúcim faktom je, že za prácu, ktorú mali väzni povinnosť vykonávať, boli platení. Má to však svoje opodstatnenie. Foucault vysvetľuje, že väzenie vlastne plní výchovnú funkciu. Znamená to, že okrem toho, že väžňov motivuje počas výkonu trestu pracovať a zarobiť peniaze, ktoré môžu použiť po prepustení na slobodu, vstúpuje im aj pracovné návyky, ktoré sú potrebné na znovu začlenenie do spoločnosti, a tým ich “oslobodzujú” od lenivosti, ktorá bola v tej dobe (18. storočie) považovaná za zločin (ibidem, s. 182).

Druhý, anglický model väzenstva stojí okrem princípu podmienky práce aj na princípe podmienky izolácie. Dôvodom kladenia dôrazu na väzenskú izoláciu v druhej polovici 18. storočia bola jednak promiskuita, ktorá okrem toho, že nastavovala zlý príklad, tak viedla k vydieraniu, spolčeniu a snahe o útek, ale aj manufaktúrny charakter väzenia. Výrazným dôvodom bolo aj presvedčenie, že izolácia je potrebná k “návratu k sebe samému” a “odhaleniu vlastného hlasu dobra”, čo vychádza z techniky kresťanského mníšstva (ibidem, s. 184).

Tretí a najznámejší je model Philadelphie. V tomto type väzenia väzni povinne pracovali v dielňach, za čo boli síce odmeňovaní, no z ich práce bolo hlavne financované celé väzenie. Veľký dôraz bol kladený aj na striktný časový rozvrh. Väzni začínali pracovať s východom slnka a od toho momentu nesmeli opustiť miesto výkonu práce, až kým nepočuli zvon, oznamujúci koniec práce (ibidem, s. 184).

Michel Foucault popisuje disciplináciu vojenských kasární, táborov a iných inštitúcií 17. a 18. storočia. Podľa neho sa vojak v druhej polovici 18. storočia stáva

produktom sformovaným z “neforemného cesta”. Ústredným sa stáva telo, ktoré je ako Foucault tvrdí, terčom a objektom moci. Telo sa dá tvarovať, cvičiť, či ním dokonca manipulovať. Takto sa mení predstava o rodenom statočnom vojakovi, platná do polovice 18. storočia, na predstavu poslušného a tvárneho tela. Metódy umožňujúce kontrolu tela a telesných činností v rámci naplňania konceptu poslušnosti a užitočnosti, Foucault nazýva disciplíny. Upozorňuje na fakt, že tieto disciplíny existovali v určitých formách už predtým v kláštoroch, dielňach a armádach, ale v 17. a 18. storočí sa stali všeobecnými formami ovládania. Rozdielom bolo akurát to, že tieto formy ovládania dokázali, na rozdiel od tých predošlých dosiahnuť rovnaké výsledky bez použitia zvýšeného násilia a nákladov. Táto nová disciplinácia sa začala premietat’ aj v školách, nemocniciach a vo vojenskej organizácii (ibidem, s. 199).

1.3 Útulok (pobytové sociálne zariadenie)

Slovné spojenie “pobytové sociálne zariadenie” som sama skonštruovala tak, aby nieslo myšlienku charakteru zariadenia, v ktorom bol sústredený môj výskum. V skutočnosti je zariadenie označené za útulok, avšak pre niektoré zmiešané prvky, ktoré sa celkom s pojmom útulok nezhodujú, som sa rozhodla vo svojej práci používať slovné spojenie “pobytové sociálne zariadenie”. V tejto kapitole píšem o histórii útlukov v americkom kontexte. Dôvodom je, že vývoj útlukov na území Slovenska nie je známy a v USA je táto téma predmetom záujmu viacerých autorov.

1.3.1 Pojem útulok

Definovať pojem útulok môže byť čiastočne problematické. V angličtine sa toto slovo najčastejšie prekladá ako “shelter”, občas aj “refuge”, ktoré je zároveň francúzskym ekvivalentom tohto slova. Útulok (anglicky *shelter*) je definovaný ako miesto, ktoré ľudia vyhľadávajú, aby sa vyhli nebezpečenstvu, alebo miesto na ktorom sa zhromažďujú ľudia, ktorí nemajú kam ísť (Hurtubise et al. 2009).

V Zbierke zákonov Slovenskej republiky je v § 26, zákona č. 448/2008 uvedené, že útulok fyzickej osobe v nepriaznivej sociálnej situácii poskytuje: ubytovanie na určitý čas, sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, nevyhnutné ošatenie a obuv ďalej zabezpečuje rozvoj pracovných zručností a utvára podmienky na prípravu stravy, výdaj stravy alebo výdaj

potravín, vykonávanie nevyhnutnej základnej osobnej hygieny, upratovanie, pranie, žehlenie a údržbu bielizne a šatstva, záujmovú činnosť.

Z vyššie uvedeného teda vyplývajú isté povinnosti voči klientom, ktoré útulok musí dodržiavať, aby mohol byť označený za útulok. Taktiež je kladený dôraz na to, že klienti útulku sa nachádzajú v nepriaznivej životnej situácii, kvôli ktorej samotný útulok vyhľadali. Útulok má povinnosť zabezpečiť svojim klientom prostriedky a priestor na vykonávanie základných potrieb a aktivít. Oláh (2015) uvádza, že útulky ľuďom ponúkajú síce ubytovanie a sociálne poradenstvo, ale málokedy ponúkajú jednotlivcom resocializačné programy. Znamená to, že cieľom útlukov je udržanie klientov pri živote, no už nie ich integráciu do spoločnosti.

Robert Desjarlais (1997) vo svojej knihe *Shelter Blues* tvrdí, že útulky predstavovali v 80. a 90. rokoch v USA najkomplexnejšiu a najtrvalejšiu odpoveď na prudký nárast bezdomovectva, ktorý bol spôsobený deindustrializáciou, gentrifikáciou, nedostatkom cenovo dostupného bývania v mestskom prostredí, poklesom pracovných miest, ktoré držali značnú časť jednotlivcov a ich rodín tesne nad hranicou chudoby. Americké útulky v 80. rokoch denne zaobstarávali 200 000 až 300 000 ľudí a v roku 1990 uviedlo 5,3 % všetkých dospelých ľudí z USA, že už niekedy v živote spali v útulku, alebo na ulici. Verejný útulok je možné považovať za hybridnú inštitúciu, ktorá tradične plní dve funkcie: 1. útulok slúži ako miesto oddychu, alebo poskytnutia dočasnej pomoci v čase hospodárskej krízy a 2. útulok slúži ako posledná možnosť - útočisko pre ľudí, ktorí sú z určitých dôvodov (nemajetnosť v kombinácii s absenciou rodiny a príbuzných, telesné postihnutie, duševná choroba, výsledok dlhodobého alkoholizmu) neschopní vykonávať akúkoľvek inú, než podradnú a nepravidelnú prácu.

1.3.2 História útlukov v USA

Hurtubise et al. (2009) uvádzajú, že útulky boli všeobecne typicky spájané s cirkvou a náboženskými komunitami, ktoré ich v minulosti vytvárali najmä pre žobrákov. Tento pojem a aj samotný charakter útlukov sa postupom času menil. V USA začali útulky vznikať v mestách, do ktorých prichádzalo množstvo ľudí, hľadajúcich prácu, čím vznikol dopyt po bývaní a zároveň nedostatok obydli. Okrem útlukov predstavovali riešenie pre ľudí bez domova aj tábory a rôzne druhy provizórnych chatrčí. Útulky

mali jednotlivcom pôvodne poskytovať dočasné bývanie, no neskôr začali nadobúdať charakter trvalého bydliska.

Ďalej Hurtubise et al. (ibidem) vysvetľujú, že koncom 19. storočia v USA vplyvom rozvoja ekonomiky, spôsobeným industrializáciou a urbanizáciou, nastal aj rozvoj útulkov. V prvej polovici 20. storočia prišla vlna modernizácie útulkov v zmysle zlepšenia hygienických podmienok a neskôr aj nové zameranie sa na reintegráciu jednotlivcov do spoločnosti. V povojnovom období sa hlavným zámerom útulkov opäť stalo poskytovanie núdzového bývania a snaha o reintegráciu bola posunutá do sféry verejných služieb (*public services*). Klientelou útulkov prestali byť vo veľkej miere ľudia s fyzickými a psychickými poruchami a začali sa v nich sústreďovať ľudia využívajúci komunitné služby (*community services*), pričom sa vo veľkej miere jednalo o ľudí trpiacich závislosťami. Od 80. rokov až po súčasnosť sa začali objavovať problémy spojené so zaisťovaním bezpečnosti a odporom zo strany susedných obyvateľov. V súčasnosti zriaďovatelia útulkov čelia veľkému odporu nielen miestnych obyvateľov, ale aj obchodníkov a vlastníkov nehnuteľností.

1.3.3 Systém útulkov na Slovensku

V tomto zmysle do úvahy beriem iba sociálne pobytové zariadenia, ktoré sú v systéme Centrálného registra poskytovateľov sociálnych služieb Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR označené ako "útulok", pretože tak je v systéme označené aj zariadenie, v ktorom prebehol môj výskum, popísaný v praktickej časti tejto práce. Neberiem do úvahy ďalšie kategórie, ako napríklad dom na polceste, domov sociálnych služieb, integračné centrum, nocľaháreň, podpora samostatného bývania, zariadenie núdzového bývania, zariadenie pre seniorov a iné, ktoré patria do kategórie poskytovateľov sociálnych služieb na Slovensku.

Celkový počet útulkov na Slovensku je 135 a keďže niektoré názvy útulkov sa tam nachádzajú viackrát, je nutné brať toto číslo s rezervou. Takmer 16 % (21 útulkov) sa nachádza v okolí hlavného mesta v Bratislavskom kraji, najviac útulkov (25), čo je skoro 19 % všetkých útulkov na Slovensku sa nachádza v Banskobystrickom kraji a najmenej v Trnavskom, kde je to len 8 útulkov, ktoré tvoria necelých 6 %. Podľa typu

zriaďovateľa je z celkového počtu 135 útulkov na Slovensku až 72 z nich zriadených neverejnými poskytovateľmi, 37 mestom alebo obcou a 26 vyšším územným celkom.¹

¹ <https://sos.mpsvr.gov.sk/pm/poskytovatel-sos>

2 METODOLÓGIA

Sociálna kontrola je pojem spájaný prevažne s totálnymi inštitúciami, ako sú väzenia, detské domovy či psychiatrické liečebne. Sociálna kontrola je však uplatňovaná aj v sociálnych zariadeniach napríklad pobytových, ktoré poskytujú možnosť bývania ľuďom v núdzi pod podmienkou dodržiavania určitých noriem. Predmetom záujmu môjho výskumu bolo sociálne zariadenie – Útulok Nový začiatok.

Vo výskume som si kládla za cieľ skúmať sociálnu kontrolu v pobytovom sociálnom zariadení s použitím konceptu totálnej inštitúcie. Snažila som sa preniknúť pod povrch fungovania pobytového sociálneho zariadenia a preskúmať jednak techniky uplatňovania sociálnej kontroly na jeho klientov a zároveň nájsť a popísať v zariadení prvky totálnej inštitúcie. Snažila som sa nájsť a bližšie analyzovať jednotlivé aspekty, zasahujúce do každodenného života klientov zariadenia. Skúmala som tiež dôvody pobytu klientov v zariadení a spoločné znaky jednotlivcov z tejto cieľovej populácie. Skúmanou populáciou sú klienti - marginalizovaní muži prevažne starší ako 50 rokov, z ktorých časť prešla zo spôsobu života na ulici na spôsob života v sociálnom zariadení, ale aj zamestnanci sociálneho zariadenia. Takmer všetci klienti zariadenia v minulosti trpeli závislosťou na alkohole alebo inými závislosťami (drogy, gemblérstvo). V rozhovoroch sa klienti prezradili o svojej závislosti sami, bez toho aby som sa ich na to pýtala. Už pri úvodných rozhovoroch mi pri predstavovaní povedali: „*Ja už som sa fľaše nedotkol 6 rokov*“ (klient zariadenia, 70). Okrem závislostí sú pre klientov typickým rysom aj zlé rodinné vzťahy, hlavne rozvod. Veľká časť klientov svoj pobyt v útulku odvodzuje od rozpadu manželstva a prezentovali to tak, že: „*Žena ma vyhodila na ulicu*“ (klient zariadenia, 55) alebo „*Žena si našla iného, tak som začal piť a skončil na ulici*“ (klient zariadenia, 61).

2.1 Zúčastnené pozorovanie

V tomto etnografickom nevýberovom výskume som použila metódu zúčastneného pozorovania, ktorú som uplatnila počas nepretržitého trojtýždňového pobytu v zariadení v čase letných prázdnin. S klientmi a pracovníkmi zariadenia som denne viedla neštruktúrované neformálne rozhovory a participovala som na ich každodenných aktivitách (práca v kuchyni, na statku, na stavbe, cirkevné obrady a

voľno časové aktivity). V práci som z etických dôvodov názov obce a zariadenia anonymizovala. Zariadenie nesie v práci pseudonym "Útulok Nový začiatok". Dôležité momenty dňa som si v priebehu pobytu v zariadení zaznamenávala do poznámok v mobilnom telefóne s občasným doplnením tematickými fotografiami z terénu. Získané dáta v podobe poznámok som pravidelne prepisovala do terénneho denníka a analyzovala súčasne so štúdiom relevantných sekundárnych zdrojov.

2.2 Vstup do terénu

Vstup do terénu a vykonanie výskumu mi bolo umožnené na základe telefonického rozhovoru s vedúcim zariadenia. O povolenie vyššie uvedených som telefonicky žiadala už na konci mája 2021, avšak z dôvodu štátnych nariadení a obmedzení súvisiacimi s pandémiou COVID-19 mi zariadenie v tom čase pobyt neumožnilo a povedali mi, aby som sa ozvala o 1-2 mesiace. Učinila som tak na začiatku júla 2021 a vďaka uvoľňujúcim sa opatreniam na území Slovenska mi bol vstup do terénu umožnený.

V poslednom telefonickom rozhovore s vedúcim zariadenia som vysvetlila môj záujem o pobyt v zariadení a taktiež som mu opisom priblížila študovaný odbor. Vedúci zariadenia mi navrhol, že do zariadenia môžem vstúpiť ako dobrovoľníčka a v rámci dobrovoľníčenia prevádzať svoj výskum.

Do útulku som teda vstúpila ako dobrovoľníčka a zároveň študentka sociálnej a kultúrnej antropológie, ktorú zaujíma charakter zariadenia a jeho režim. Takto som sa predstavovala všetkým klientom a zamestnancom útulku. Prvé dni som v zariadení pociťovala veľkú vlnu zvedavosti a záujmu o moju osobu a dôvodov mojej prítomnosti v zariadení, ako zo strany klientov, tak aj zamestnancov: „*A ty si prišla pomáhať? To je od teba pekné, každá pomocná ruka sa tu zide*“ (zamestnanec zariadenia, 45).

Po prvom týždni ma už evidovali všetci klienti a začali ma brať ako súčasť zariadenia. „*Majka ahoj, prisadni si k nášmu stolu, máme jedno voľné miesto. Ako sa ti u nás páči?*“ (klient zariadenia, 60). Keďže časť zamestnancov sa v zariadení striedala po jednom týždni, počas celého pobytu som sa vždy začiatkom týždňa zoznamovala so zamestnancami, ktorí v zariadení mali pracovať v danom týždni. Klienti ku mne pristupovali rôzne, ale vo všeobecnosti pozitívne. U starších klientov

som sa pravidelne stretávala s vetou: „*Ty si ako moja vnučka*“ (klient zariadenia, 75) alebo „*Mám takú dcéru ako si ty*“ (klient zariadenia, 55). Mladších klientov zaujímalo hlavne odkiaľ som a čo sa v rámci štúdia antropológie učím.

3 PRAKTICKÁ ČASŤ

„Ak sa vylieči duša, telo sa dá ľahko do poriadku“ (motto útulku)

V praktickej časti tejto práce sa najskôr usilujem priblížiť miesto výkonu môjho výskumu opisom obce a priestorov zariadenia. Keďže striktné rozplánovanie dňa je v totálnych inštitúciách veľmi dôležitým prvkom, popisujem aj denný harmonogram aktivít, platných pre klientov zariadenia. Cieľom mojej práce je poukázať na sociálnu kontrolu v zariadení, v kontexte totálnej inštitúcie, a preto s účelom naplnenia tohto cieľa v práci týmto pojmom venujem dve osobitné kapitoly.

3.1 Skúmaný terén

Skúmaný terén sa nachádza v dostupnej lokalite, avšak na fyzické preniknutie do priestorov zariadenia je potrebné schválenie, ktorému musí predchádzať presný dôvod návštevy. Zariadenie je najviac otvorené voči ľuďom, ktorí sa podieľajú na rovnakých aktivitách, ktoré sú z pravidla náboženského charakteru. V zariadení je možné na určité obdobie pôsobiť aj ako dobrovoľník, ale dobrovoľníci tam prichádzajú zväčša sprostredkované taktiež prostredníctvom zdieľaných náboženských aktivít.

3.1.1 Obec

Sociálne zariadenie sa nachádza v obci v okrese Martin v strednej severnej časti Slovenska. Obec má rozlohu 39,03 km² (3 903 ha) a žije v nej 1705 obyvateľov. Prvá písomná zmienka o osade pochádza z roku 1113. V rokoch 1242-1249 na hrade v blízkosti tejto obce sídlil Kráľ Bela IV. Obec v polovici 13. storočia dostala ako prvá v regióne mestské právo a v roku 1869 bolo v tejto obci založené jedno z prvých slovenských gymnázií. História a názov obce je úzko spätý s kresťanstvom. Skúmané zariadenie sídli v priestoroch historických budov premonštrátskeho kláštora. Obec je bohatá na cirkevné historické a kultúrne pamiatky, akými sú kostoly, fara, kalvária, či budovy bývalého kláštora (Kláštor pod Znievom, 2014).

3.1.2 Pobytové sociálne zariadenie – Útulok Nový začiatok

Sociálne pobytové zariadenie, v ktorom prebehol môj výskum, je útulok pre mužov, založený na učení rímskokatolíckej cirkvi. Zariadenie sa nachádza na okraji dediny na

severe stredného Slovenska. Samotné zariadenie tvoria tri budovy, z toho dve sú historickou budovou premonštrátskeho kláštora a tretia je prístavba. V areáli zariadenia sa nachádza menší statok s hospodárskymi zvieratami. V bezprostrednej blízkosti zariadenia sa nachádza aj rímskokatolícky kostol, ktorý klienti a zamestnanci denne navštevujú. Zariadenie má kapacitu 250 klientov, počet klientov sa však neustále mení, pričom najrapídnejšia zmena v počte klientov je viditeľná v porovnaní letných a zimných mesiacov. V zime sa počet klientov zvykne priblížiť takmer dvojnásobku klientov žijúcich v zariadení v lete. Zamestnanci zariadenia zvýšený počet klientov v zimných mesiacoch pripisujú nepriaznivému počasiu a s tým súvisiacimi sťaženými podmienkami na prežitie na ulici.

„Nájdeme miesto pre každú dušu, ktorá to potrebuje. Keď nie je miesto na izbách, dáme posteľ aj na chodbu“ (vedúci zariadenia, 53).

Zariadenie pozostáva z obytných častí, ktorými sú dve poschodia každej z troch budov. Na prízemí jednej z budov sa nachádza veľká kuchyňa s vybavením potrebným pre každodennú prípravu stravy pre klientov a zamestnancov celého zariadenia. Na opačnej strane v druhej budove zariadenia sa nachádza ošetrovňa. Tou istou budovou vedie chodba, na ktorej konci sa nachádza menšia kuchyňa a rozmerná jedáleň. V každej budove sú minimálne dve miestnosti vybavené televíziou, knihami časopismi a spoločenskými hrami. V novo pristavenej budove sú umiestnené kancelárie zamestnancov a nad nimi aj zamestnanecké izby, v ktorých sa podľa týždenných turnusov strieda časť zamestnancov. Na konci vedľajšej dediny sa nachádza statok s ďalšími hospodárskymi zvieratami, v blízkosti ktorého je postavená menšia budova s kapacitou 10 ľudí, v ktorej bývajú klienti, ktorí sa starajú o hospodárske zvieratá. Asi kilometer odtiaľ je na miernom kopci salaš s ovcami, kde počas dňa pracujú vždy 3 až 4 klienti spolu s jedným zamestnancom.

3.1.3 Režim v zariadení – Útulku Nový začiatok

„Režim predstavuje dôležitú časť identity terapeutickej komunity. Patrí sem časová štruktúra dňa, prípadne týždňa, pravidlá správania, sankcie za ich porušovanie a výhody za dodržiavanie. Režim terapeutickej komunity je záväzný pre všetkých zúčastnených. Štruktúra terapeutickej komunity tvorí vonkajší rámec, ktorý klient ihneď po príchode začína postupne internalizovať. To od neho chce v podstate

okamžitú zmenu správania, pretože väčšina klientov terapeutickkej komunity nebola zvyknutá žiť v jasnej časovej štruktúre. Je jasné, že zmena a jej internalizácia nenastáva hneď, ale klient je rôznymi prostriedkami podporovaný v prijatí náročného režimu terapeutickkej komunity. Režim terapeutickkej komunity by mal zodpovedať bežnému zdravému životnému štýlu, tzn. vyváženiu pracovných, terapeutických, voľno časových aktivít a odpočinku (najmä spánku)” (Sobotka 2010, s. 43-44).

V zariadení platí prísny časový harmonogram. Klienti v ňom majú pomerne intenzívne nastavené za sebou nasledujúce aktivity. Najdôležitejšími prvkami dňa sú práca (terapia prácou) a návšteva kostola (účasť na svätých omšiach, spoločné modlenie ruženca a individuálne spovede). Pracovné dni majú rovnaký harmonogram. Sobota je dopoludnia rovnaká ako pondelok až piatok a poobedie je voľné s možnosťou návštevy zmrzlinového stánku a “baru”. V nedeľu sa pracovná terapia ruší. Časový harmonogram je pre väčšinu klientov zariadenia rovnaký. Mierne zmeny v časovom harmonograme sú prítomné u klientov, ktorí pracujú na statku a salaši a klientov, ktorí chodia dvakrát denne na statok dojsť kravy. Tí vstávajú z pravidla o hodinu až hodinu a pól skôr, než ostatní klienti. Iný časový harmonogram platí aj pre klientov, ktorí v zariadení pracujú ako kuchári. Na nich sa sobotné popoludňajšie a nedeľné voľno nevzťahuje, keďže príprava stravy je nevyhnutná každý deň. Harmonogram sa líši aj u zamestnancov, ktorí v zariadení nepracujú na týždenné turnusy a nebývajú v zariadení. Jedná sa o psychológov, ktorí sú v zariadení prítomní od 8. do 14. hodiny a ošetrovateľov, ktorí sa v zariadení striedajú na dve smeny.

Harmonogram zariadenia je nastavený v súlade s jeho kresťanským charakterom. Účasť na omšiach a ostatných náboženských aktivitách je pre klientov povinná. *„Ja do kostola chodím rád, som iný človek, ako som bol predtým - už nepijem“* (klient zariadenia, 61). U zamestnancov je takisto prezencia na týchto aktivitách žiadaná a zamestnanci sa na nich popri klientoch skutočne pravidelne zúčastňujú. *„Pod’ Majka. Je o päť dvanásť, ideme na ruženec“* (zamestnankyňa zariadenia, 44).

Harmonogram je zostavený aj na základe druhého najdôležitejšieho princípu zariadenia, a to povinnosti pracovať. Klienti strávia každý pracovný deň 7 hodín aktívnou prácou a k dispozícii majú 4-5 hodín osobného voľna. O 22 hodine je

stanovená večierka, čo pre všetkých klientov znamená, že musia byť na svojich izbách, mať zhasnuté a nijako nerušiť nočný klud. Ak chce niektorý z klientov napríklad zostať dlhšie v jednej z miestností s televíziou a dopozerat' film, ktorý časom presahuje večierku, musí o to včas osobne požiadať vedenie - farára, ktorý to dovoľí len v ojedinelých prípadoch. Časový harmonogram zariadenia je umiestnený v prílohách (Príl.1).

V zariadení klienti skutočne nadobudnú vďaka striktnému harmonogramu stratené návyky, no tieto neustále opakujúce sa aktivity ich privádzajú do stereotypu, ktorý u niektorých klientov spôsobuje demotiváciu, pocit prázdna, či nudu. So spomínanými priamo súvisí aj nadmerné fajčenie. Len málo klientov v zariadení nefajčí. Každá voľná chvíľa je zámenkou na fajčenie a naopak chuť na cigaretu, zámenkou na krátku prestávku. Klienti zariadenia majú možnosť tabakové výrobky získať dvakrát do týždňa v "bufete", ktorý sa koná v jedálni po obede. Zamestnankyňa zariadenia pripraví niekoľko škatúľ plných rôznych cigariet, tabakov, žuvačiek a sladkostí. Klienti si vyberajú tento tovar podľa toho, aký je ich stav účtu. Cenu vybraného tovaru vedúci zariadenia zapisuje do tabuľky a neskôr odčíta z ich účtu.

3.1.4 Uplatňovanie sociálnej kontroly na klientov zariadenia - Útulku Nový začiatok

Michel Foucault vo svojej knihe *Dohlížet a trestat* (2000) síce o sociálnej kontrole hovorí v kontexte väzenia, no viaceré jeho postrehy je možné plnohodnotne uplatniť aj na mnou skúmanom zariadení. Pri jeho opisoch modelov väzenia sa opakovane objavuje princíp povinnosti pracovať. V zariadení je každý klient povinný vykonávať presne tú pracovnú činnosť, ktorá mu je pridelená. Časť klientov vykonáva jeden druh práce každý deň (varí, čistí zeleninu, čistí mäso, stará sa o zvieratá, atď.). „*Som tu 11 rokov a každý deň čistím mäso, už ma to nebaví*“ (klient zariadenia, 71). Druhá časť klientov sa dozvie, ako bude cez deň pracovať, vždy ráno po raňajkách. Títo klienti pracujú flexibilne, podľa aktuálnych potrieb zariadenia. „*Majka, po raňajkách sa od pána farára dozvieš, čo budeš dnes robiť*“ (zamestnankyňa zariadenia, 51).

Dozor nad výkonom práce klientov nie je taký prísny ako v prípade väzení. V areáli zariadenia sa okrem zamestnancov, ktorí majú stabilné miesto na výkon svojej práce (kancelária, ošetrovňa), pohybujú vždy aj dvaja až traja zamestnanci, ktorí

pracujú popri klientoch a často im pomáhajú. Istý čas sú na jednom mieste, potom sa presunú na iné. S klientmi zariadenia sa poznajú a podľa povahy vzájomného vzťahu s nimi aj príslušne komunikujú. „*Jožko, vy ste dnes zamračený, veď sa nebojte, bude dobre*“ (zamestnankyňa zariadenia, 51). Na jednej strane si tak neustále s klientmi budujú vzťah a na druhej strane svojim pohybom v zariadení dozerajú na chod práce a získavajú prehľad o tom, čo sa v zariadení deje. Riešia vzniknuté problémy a plnia požiadavky klientov.

Klienti istý druh kontroly vykonávajú aj sami medzi sebou. Keď niektorý z klientov nevykonáva svoju prácu poriadne, ostatní ho, ak si to všimnú, zvyknú napomenúť, či upozorniť, až je pod vplyvom ostatných klientov nútený prácu vykonať poriadne. V niektorých prípadoch, ako napríklad pri výkone stavebných prác, je od klientov vyžadovaná nielen schopnosť samostatnej precíznej práce, ale aj spolupráca s inými členmi zariadenia. V týchto momentoch je u klientov možné pozorovať vzájomné vzťahy, podľa ochoty spolupracovať a druhu komunikácie. Počas pracovných prestávok a osobného voľna je možné vidieť, kto sa s kým baví. Starší klienti, ktorí sú v zariadení už niekoľko rokov, sa zdržiavajú skôr sami a je u nich prítomná pasivita voči ostatným klientom. Iritujú ich pracovití nadšenci a tvrdia, že po niekoľkých rokoch v zariadení, toto nadšenie prejde aj ich. Títo klienti zvykli pri rozhovoroch so mnou ohovárať iných stálych klientov, pretože mali pocit, že sú v zariadení tak dlho, že vedia o iných klientoch presne „čo sú zač“. Mladší klienti majú tendenciu sa vo voľnom čase zgrupovať, pravdepodobne z dôvodu spoločných tém súvisiacich s rovnakou vekovou kategóriou a tiež motiváciou pobytu v zariadení, ktorý je pre nich dočasný na rozdiel od niektorých starších klientov.

Foucault (2000) ďalej u amsterdamského modelu väzenia popisuje aj princíp neustáleho dohliadania, napomínania a náboženského čítania. Čo sa týka dohliadania v zariadení, to, ako som už opísala vyššie, je intenzívne, ale menej intenzívne v porovnaní s väzením. Napomínanie je v zariadení prítomné viac medzi klientmi zariadenia, než zo strany zamestnancov voči klientom. Zamestnanci zariadenia klientov usmerňujú skôr spôsobom rovnocenného rozhovoru, než prostredníctvom „napomínania“ v zmysle v akom ho popisuje Foucault. „*No poďme na to chlapi, nech to stihneme ešte dnes*“ (zamestnanec zariadenia, 45).

Náboženské čítanie, ktoré Foucault (2000) spomína, je však v zariadení dôležitým prvkom. V zariadení platí povinnosť klientov aj zamestnancov zúčastňovať sa na každodenných spoločných omšiach, ktorých súčasťou je okrem kázne aj náboženské čítanie. Takmer každý klient má povinnosť na niektorej z omší prečítať ostatným vybranú časť písma. Tento princíp jednak upevňuje náboženský charakter zariadenia a zároveň klientov núti podieľať sa na náboženských praktikách, bez ohľadu na to, či veriaci sú, alebo nie sú.

„Ja som nechodil do kostola, ale tu musím. Je to trochu otravné niekedy, ale je to povinné“ (klient zariadenia, 28).

Účelom náboženského čítania je okrem už spomínaných aj snaha o “nápravu” klientov prostredníctvom “odvrátenia sa od zla”, tak ako to popisuje Foucault (2000, s. 182).

Čo sa týka väzenskej izolácie, prítomnej v anglickom modeli väzenia, v zariadení sa tento faktor neobjavuje. Klienti sú celý deň v bezprostrednej blízkosti iných klientov a sú ubytovaní na izbách v počte 3-5 ľudí na jednej izbe.

„Pán farár, dajte ho preč, on sa nechce sprchovať a smrdí nám tam. Nechceme ho na izbe“ (klient zariadenia, 28).

Izolácia je prítomná len v zmysle izolovania celej komunity od vonkajšieho sveta a ešte v prípade výkonu práce, ktorá je ojedinelá a určená vždy jednému klientovi (vrátnica, upratovanie kostola).

„Ja som tu na vrátnici už 4 roky. S pani Katkou chodíme poobede cvičiť do kostola. Ja hrám na klavíri a ona spieva. Krásne spieva. Majka, príď sa pozrieť dnes ako cvičíme“ (klient zariadenia, 60).

3.1.5 Totálne prvky v zariadení - Útulku Nový začiatok

„Ruka usilovných bude vládnuť, len lenivosť vedie k nútenej práci“ (Príslovia 12:24)

Erving Goffman (1961) síce útulky neradí do žiadnej zo skupín totálnych inštitúcií, no niektoré totálne prvky v mnou skúmanom zariadení môžu svedčiť o opaku. V tejto časti práce sa zameriavam na prvky totálnej inštitúcie v skúmanom zariadení. Jedným z totálnych prvkov je pomerne izolovaná poloha zariadenia. Hlavná budova zariadenia

sa nachádza na okraji dediny a klienti prichádzajú do kontaktu s bežnými obyvateľmi len zriedka, a to najmä v prípade prejazdu alebo prechodu okolo a pri návšteve kostola, ktorý sa nachádza v bezprostrednej blízkosti budov zariadenia. Zariadenie je ohradené vysokým plotom a veľkou bránou, ktorá sa zamyká pravidelne, každý večer o 21. hodine. V letných mesiacoch je pre klientov zariadenia zvykom počas páуз a večerného voľného času sedieť pred bránou zariadenia a fajčiť. Klienti pozorujú, či nejde niekto „z vonkajšieho sveta“ okolo a netrpezlivo zapalujú jednu cigaretu za druhou.

Z Goffmanovej definície totálnej inštitúcie, ktorá pozostáva zo štyroch častí, mnou skúmané zariadenie spĺňa všetky, akurát sa dá diskutovať o tom, do akej miery.

Prvou Goffmanovou podmienkou, ktorú musí zariadenie spĺňať na to, aby mohlo byť považované za totálnu inštitúciu je, že v ňom musí byť sústredené veľké množstvo ľudí, nachádzajúcich sa v podobnej životnej situácii (Goffman 1961). Toto kritérium je v prípade mnou skúmaného zariadenia naplnené len do istej miery. Síce zariadenie nesie názov „útulok“ a tým aj predpoklad, že jeho klienti sú ľudia, ktorí sa ocitli bez domova, avšak zariadenie slúži pre niektorých klientov aj ako nápravné, či odvykacie centrum.

*„Poviem ti úprimne, ročne som ukradol tak 150 bicyklov, len aby som mal na pervitin. Skúšal som prestať, ale vždy som znova začal, keď sa niečo pos***o. Ale tuna nemôžem, tak sa držím. Chcem to sám pre seba. Nájst' si frajerku a normálne žiť. Ešte tu musím byť 7 mesiacov a potom začnem konečne normálne žiť. Keď som zvládol 9 rokov basu, toto dám ako nič. Aspoň si tu ty a môžeme pokecať“ (klient zariadenia, 35).*

Väčšina klientov sa v zariadení nachádza práve preto, že skutočne nemajú „kam ísť“ a zariadenie sa tým pádom stáva vo väčšine prípadov ich trvalejším domovom. Niektorí klienti však domov majú, ale okolnosti ich priviedli, či dokonca prinútili k tomu, aby v zariadení strávili určitú dobu a jednak sa zbavili návykov, ktoré im znemožňujú plnohodnotné fungovanie v bežnom živote (alkoholizmus, neschopnosť práce, neschopnosť plnenia povinností, neschopnosť stanovenia a dodržiavania režimu pracovného dňa, atď.) a zároveň osvojili si stratené návyky (pravidelná práca, domáce práce, dodržiavanie pravidiel, dodržiavanie denného režimu, zodpovednosť), ktoré

potrebujú k vedeniu bežného života v spoločnosti. Z toho vyplýva, že áno, v zariadení sa sústreďuje veľké množstvo ľudí, ktorých tam privádza na jednej strane postrádanie bývania a na druhej strane závislosti (alkohol, drogy, gemblérstvo). U mnohých klientov sa jedná o kombináciu viacerých faktorov. Často ide aj o vypätú rodinnú situáciu vrcholiacu rozvodom, po ktorom dochádza ešte k zintenzívneniu závislosti, ktorá občas vedie až k bezdomovectvu.

„A čo chceš o mne vedieť? Ja ti poviem kludne všetko. Som rozvedený, mám 2 deti, robil som ako kamionista a to sa mi vyplatilo, lebo raz som prišiel o deň skôr z práce a chcel som manželku prekvapiť a ona v mojej posteli s iným. Ničilo ma to ... tak som si vypil častejšie... Vieš, ja si chcem nájsť prácu, ale je to čím ďalej, tým ťažšie. Ja inak rád robím. Každý deň tam vzadu pílím. Chod' sa tam pozrieť, to všetko som ja napílil a nasekal. Rád robím s drevom. Je to ťažká robota, ale ja to robím rád“ (klient zariadenia, 57).

Ďalšia časť Goffmanovej definície totálnej inštitúcie hovorí o tom, že totálna inštitúcia je miestom dlhodobejšieho pobytu a práce (Goffman 1961). Ako som už vyššie uviedla, väčšina klientov v zariadení prebýva dlhodobo. Častým prípadom je, že klienti zariadenie dobrovoľne opustia a po niekoľkých dňoch, či týždňoch sa vracajú. Počas výskumu, keď som sa nachádzala v kancelárii zamestnancov zariadenia, bola som svedkom príchodu mladíka s rozbitou tvárou, ktorý bol pod vplyvom alkoholu. Jedna z dlhoročných zamestnankýň zariadenia pri kontakte s mužom nevykazovala nijaké známky rozrušenia a poznala aj jeho meno, ktorým ho oslovovala. Neskôr mi povedala, že sa jedná o muža, ktorý tretíkrát opustil zariadenie a teraz sa doň po niekoľkých týždňoch vrátil. Pri následnom rozhovore so zamestnankyňou mi bolo povedané, že opustenie a následný návrat klientov po niekoľkých dňoch, či týždňoch v podobe niekoľkých návratov je v zariadení bežným javom.

„To je tu normálne. Myslím, že u tohto sa to nestalo poslednýkrát“ (zamestnankyňa zariadenia, 25).

Totálna inštitúcia je okrem iného aj miestom práce (Goffman 1961). V mnou skúmanom zariadení pracuje každý klient aj zamestnanec. Práca v zariadení má prínos pre zariadenie ako také, ale aj pre klientov, pre ktorých práca naberá aj terapeutický význam. Charakter práce je rôzny. Niektorí klienti majú stálu prácu, u iných sa mení

podľa toho, čo zariadenie práve potrebuje. Rovnakú dennú prácu zvyčajne vykonávajú starší členovia zariadenia, ďalej trvalí klienti alebo takí, ktorí majú určité zručnosti, potrebné k výkonu danej práce (napríklad kuchári alebo klienti, ktorí v minulosti pracovali na statku).

„Ja som prvýkrát došiel, keď som mal 6, mám to v rukách. Tam, kde som ale robil sme nedojili ručne, tu som začal po rokoch ručne zas. Potom, keď už nebudeš vládnuť, alebo si budeš myslieť, že už je krava vydojená, tak ma zavolaj. Musí byť prázdna, inak môže chytiť zápal. A neboj sa pritlačiť. Ju to nebolí. Neboj sa, Majka, naučíš sa to“ (klient zariadenia, 55).

V čase môjho výskumu prebiehala rekonštrukcia budovy, ktorá v minulosti slúžila ako ubytovňa pre školy v prírode a tábory. Budova bola asi pätnásť rokov neobývaná a celkovo je v nevyhovujúcom stave. Nachádza sa asi 22 kilometrov, čo znamená 25 minút autom od zariadenia. Táto budova mala byť zrekonštruovaná a prispôbená na dočasné bývanie pre klientov o niekoľko mesiacov, pretože pôvodné priestory zariadenia sa mali v ďalšom kalendárnom roku podrobiť rekonštrukcii. Rekonštrukcia budovy, ktorá mala slúžiť pre klientov ako dočasné bývanie, bola uskutočňovaná prevažne klientmi, s len občasnou pomocou platených robotníkov. Na tomto druhu práce sa podieľali hlavne mladí klienti zariadenia, pre ktorých je terapia prácou veľmi dôležitá a zároveň pracovať vládzu, takže na nich automaticky táto zodpovednosť spadá.

„Ja som ti vravel, som tu, lebo sa tu robí. Ja chcem robiť. Viem kadečo. Aj tieto dva prsty som stratil pri robote. Inak, ja nie som bezdomovec. Ja mám dom. Býva tam otec ešte. Nemysli si, ja nie som bezdomovec“ (klient zariadenia, 31).

Totálna inštitúcia by podľa Goffmana (1961) mala byť okrem vyššie uvedených aj miestom, kde sú klienti odstrihnutí od širšej spoločnosti na určitú dobu. V zariadení je stanovený prísny harmonogram, ktorý klientom upravuje deň tak, že majú pomerne málo voľného času. Okrem soboty, kedy sa pracuje len dopoludnia a nedele, ktorá je voľná a jedinou povinnosťou klientov v tento deň je návšteva kostola. Harmonogram je teda jedným z faktorov, ktorý práve kvôli striktnej štruktúre nevytvára klientom podmienky na pravidelný styk s okolitým svetom. Podstatnejšími faktormi sú v tomto zmysle hlavne vnútorné pravidlá, ktoré formujú charakter zariadenia. Pravidlá sa

týkajú obmedzenia pohybu. Opustiť priestory zariadenia je pre klientov možné len v prípade dohody s autoritou, ktorou je farár (súčasne aj zakladateľ a vedúci zariadenia). Dôvody opustenia zariadenia môžu byť napríklad potreba lekárskeho alebo psychologického vyšetrenia zložitejšieho charakteru, kvôli ktorému musia klienti cestovať do neďalekého mesta. V takej situácii majú klienti doprovod v podobe jedného zo zamestnancov zariadenia. Fyzicky sa vzdialiť od priestorov zariadenia môžu v prípade, že majú nahlásenú návštevu rodinného príslušníka alebo dôveryhodného priateľa, no takéto výnimky sa udeľujú individuálne a podľa subjektívneho úsudku jedinej osoby - už spomínaného duchovného a zároveň vedúceho zariadenia.

„Tak už je to so synom lepšie, aj si píšeme. Možno príde v sobotu. Už som sa aj pána farára pýtal, tak mohol by tu prespať... aj u mňa na izbe. Tak sa teším, ak príde. Má mi volať, tak čakám. Inak on mal bohovskú svadbu. Dočkaj, šak ja tu mám aj fotky ... Aha! Tu sme na jeho svadbe aj s tou mojou. To bolo dobré, na tej svadbe vtedy ešte. Aj som tam s tou mojou tancoval“ (klient zariadenia, 57).

Ďalšou výnimkou opustenia priestorov zariadenia je každé sobotňajšie popoludnie, kedy majú klienti možnosť ísť spolu s dozorom do dediny na zmrzlinu (v teplých mesiacoch) aj do “baru”. Zmrzlinu si v stánku kupujú za výmenné lístky, ktoré majú možnosť “vyfasovať” v bufete. “Bar” sa nachádza pár metrov od zmrzlinového stánku a zariadenie má s jeho majiteľom dohodnutý prenájom každú sobotu na niekoľko hodín. Klienti sa tam môžu občerstviť nealkoholickými čapovanými nápojmi, s výnimkou nealkoholického piva a kávou. Klienti návštevu tohto miesta využívajú skôr z dôvodu potreby zmeny prostredia.

„Nech už je sobota, aspoň pôjdeme na kofolu. Pôjdeš s nami, nie ? Aspoň nejaká zmena! Ved' stále v jednom kole. Na šľak-trafenie je to už niekedy. Furt to isté“ (klient zariadenia, 28).

Obsluhu v bare vykonáva vždy jeden zo zamestnancov zariadenia. Klienti majú síce obmedzené možnosti vzdialenia sa od zariadenia, ale nejaké, v podobe vyššie uvedených, predsa len existujú. Klienti, ktorí sú umiestnení na salaši a na statku, kde je ich hlavnou pracovnou povinnosťou starať sa o zvieratá, nemajú možnosť navštíviť v sobotu zmrzlinový stánok a bar, ale na druhej strane sa v rámci starostlivosti o zvieratá

pohybujú na neďalekých pastvinách a v lese. Práca na salaši a statku je medzi klientmi považovaná skôr za trest a sú tam umiestňovaní najmä novoprijatí, zdraví klienti, ktorí vládu vykonávať namáhavejšiu prácu. Zvyčajne sa jedná o mladších klientov a o klientov s predošlými skúsenosťami s chovom a starostlivosťou o hospodárske zvieratá. „*Pri kravách za trest už len 6 týždňov, ale potom pôjdem dole*“ (klient zariadenia, 37). Poslednú výnimku obmedzenia pohybu pre klientov, sústredených v hlavných budovách zariadenia (nie na salaši a statku) predstavovali v čase uskutočnenia môjho výskumu pracovné výjazdy na stavbu náhradnej budovy zariadenia, kde klienti s dozorom odchádzali každé ráno pracovného dňa a vracali sa o 15 hodine a ranné a podvečerné výjazdy na statok, kedy bola potrebná ich pomoc pri dojení kráv.

„*To je najlepšia časť dňa - dojenie. Tieto moje baby. Ja to mám najradšej. Kto by to bol kedy povedal, ja - chlapec z mesta*“ (klient zariadenia, 28).

Štvrtou a poslednou časťou Goffmanovej definície totálnej inštitúcie je, že sa musí jednať o miesto, kde klienti vedú uzavretý spôsob života, ktorý je formálne riadený (Goffman 1961). V skúmanom zariadení klienti skutočne žijú uzavretým spôsobom života. Vplyv sociálnych inštitúcií na klientov je obmedzený, v porovnaní s bežnými ľuďmi, ktorí v zariadení nežijú. Zariadenie samo o sebe ponúka klientom viaceré aspekty života: prácu, priateľov, voľný čas, ktoré sú vtesnané do jednej bubliny.

„*Máme tu všetko, takže sme dost' samostatní. Dokonca už máme aj vlastného zubára, to je výborné*“ (vedúci zariadenia, 53).

Požiadavky na klientov na jednej strane vyplývajú z požiadaviek spoločnosti ako takej, ale v zariadení nadobúdajú osobitný charakter. Úlohou zariadenia je klientom vstúpiť prostredníctvom pravidelne sa opakujúcich aktivít pracovné a iné, pre život v spoločnosti nevyhnutné návyky, ale aj návyky, na ktorých si konkrétne zariadenie zakladá (náboženské aktivity).

3.1.6 Autorita v zariadení - Útulku Nový začiatok

Zamestnankyňa na ošetrovni mi tesne po mojom príchode do zariadenia vysvetľovala, že v zariadení sú si všetci rovní, že nikto na nikoho nepozera zhora ani zhola. Po niekoľkých dňoch nepretržitého pobytu v zariadení som už nadobudla vlastnú

predstavu o hierarchii a autorite. Zamestnanci majú s klientmi na prvý pohľad skôr priateľské vzťahy, no práve už spomínaný fakt, že zamestnanci vedia o klientoch väčšie množstvo informácií, než klienti o zamestnancoch, určuje hranice tohto vzťahu. Najväčšou autoritou je v zariadení farár, ktorý je zakladateľom a vedúcim zariadenia. Farár trávi v zariadení 80% svojho času, a zvyšných 20, ktoré trávi mimo neho, venuje zariadením iných povinností, ktoré sa taktiež týkajú samotného zariadenia. Autorita farára sa zrkadlí v tom, že má prehľad o chode a stave zariadenia a je v jeho moci riešiť problémy a činiť všetky rozhodnutia od otázok týkajúcich sa chodu celého zariadenia, až po žiadosti a problémy jednotlivých klientov a zamestnancov zariadenia. Zamestnanci preto majú obmedzenú moc a o každom postupe sa musia najskôr poradiť s vedúcim.

„To pán farár všetko rieši. On sám zväží, čo kto môže, lebo vie najlepšie. Za ním ich aj ja pošlem, keď niečo potrebujú“ (zamestnankyňa zariadenia, 51).

Klienti so svojimi dotazmi a žiadosťami väčšinou idú priamo za farárom a keďže sa zvyčajne pohybuje v areáli, nie je ťažké ho nájsť a konfrontovať, nech ide o čokoľvek. Týmto pádom je celé zariadenie na ňom závislé a je kladený veľký dôraz na potrebu jeho nepretržitej prítomnosti v zariadení. Farár tiež prijíma každého nového klienta, čo mu poskytuje prehľad o celej komunite. Každý deň tiež slúži v kostole a vykonáva spovede, vďaka čomu lepšie pozná vnútorné rozpoloženie svojich klientov.

Záver

V tejto práci som sa v teoretickej časti najskôr venovala termínu totálna inštitúcia, ktorá bola východiskovým pojmom pre celú moju prácu, ale aj pre môj výskum. Vychádzala som z definície totálnej inštitúcie od Ervinga Goffmana, ktorý pojem zaviedol ako prvý a popísal ho v kontexte svojho výskumu v ústave pre duševne chorých. Jednotlivé časti jeho definície som podrobne rozobrala v praktickej časti a zasadila do kontextu mnou skúmaného zariadenia. Prvky totálnej inštitúcie prítomné v skúmanom zariadení som popísala v osobitnej kapitole. V teoretickej časti som vychádzala z relevantnej tematickej literatúry a v praktickej rovine som používala vlastné poznatky, postrehy a poznámky, ktoré som zhotovila počas výskumu. Pozornosť som venovala aj pojmom sociálna kontrola a útulok, pričom u týchto pojmov som vychádzala na teoretickej úrovni z viacerých zdrojov a v prípade sociálnej kontroly som v praktickej časti postupovala rovnako ako u totálnej inštitúcie.

Počas výskumu som sa oboznámila s myšlienkou a princípmi fungovania zariadenia, ako aj s režimom zariadenia a jednotlivými klientmi a zamestnancami. Tieto poznatky som v práci priamo prepojila s použitou literatúrou.

Cieľom mojej práce bolo skúmať sociálnu kontrolu v pobytovom sociálnom zariadení s využitím konceptu totálnej inštitúcie. Zisťovala a popisovala som prvky totálnej inštitúcie a sociálnu kontrolu prítomnú v skúmanom zariadení. Našla som v ňom množstvo prvkov, ktoré boli v zhode s Goffmanovou definíciou totálnej inštitúcie, aj napriek tomu, že Goffman samotné útulky za totálne inštitúcie nepovažoval. Niektoré prvky zariadenia a forma sociálnej kontroly boli odlišné, než popisovali autori, ktorí skúmali typické totálne inštitúcie, akými je väzenie alebo psychiatrická liečebňa. Za dôležité som považovala aj v priebehu celej práce upozorňovať na dva hlavné princípy skúmaného zariadenia, ktorými sú práca a modlitba, pretože od nich sa odvíja štruktúra a charakter zariadenia, režim v ňom a platné pravidlá. Počas výskumu som na klientoch zariadenia pozorovala prejavy nudy a demotivácie, ktoré súviseli s ich dlhodobým pobytom v zariadení a ich životnou situáciou. U niektorých klientov bola naopak motivácia zmeniť vlastný život prítomná. Klienti, pre ktorých bol pobyt v zariadení dočasný, často hovorili o svojich plánoch a víziách do budúcnosti. V zariadení bol prítomný značný vplyv autority, ktorou je

bezpochybne farár. Je zakladateľom a vedúcim útulku, rozhoduje o chode celého zariadenia a svojich klientov dôverne pozná.

Tento typ pobytových sociálnych zariadení – útulkov vnímam ako jeden z čiastočných spôsobov riešenia problematiky bezdomovectva, ktorá je prítomná takmer na celom svete. Harmonogram aktivít v zariadení však nemusí vyhovovať každému potencionálnemu klientovi. Zariadenie nie je veľmi bohaté na možnosti trávenia voľného času a klienti často upadajú do stereotypu. Svojim klientom však poskytuje strechu nad hlavou, stravu a iné prostriedky na uspokojenie základných ľudských potrieb spolu s duchovnou a pracovnou terapiou, ktoré zaručujú naplnenie cieľov tohto zariadenia.

Zoznam použitej literatúry

- BERGER, Peter, OGROCKÝ, Jiří. *Pozvání do sociologie: humanistická perspektiva*. 3. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2007. ISBN 978-80-87029-10-7.
- BURAJ, Ivan, PALENČÁROVÁ, Sandra. Michel Foucault: Minulos a súčasnosť (K niektorým otázkam sociálnej kontroly). *FILOZOFIA*. 2015, **70**(7).
- COHEN, Albert. The Sociology of the Deviant Act: Anomie Theory and Beyond. *American Sociological Review*. 1965, **30**(1). <https://doi.org/10.2307/2091770>.
- COHEN, Stanley. *Visions of social control: crime, punishment, and classification*. New York: Blackwell, 1985. ISBN 074-56-0021-2.
- DESJARLAIS, Robert. *Shelter blues: Sanity and selfhood among the homeless*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997. ISBN 978-08-1221-622-6.
- FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.
- GOFFMAN, Erving. *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City (New York): Anchor Books, 1961. ISBN 10: 0140210075.
- HURTUBISE, Roch, BABIN, Pierre-Olivier, GRIMARD, Carolyne. *Shelters for the homeless: Learning from research*. Toronto: Cities Centre, University of Toronto, 2009. ISBN 978-0-7727-1475-6.
- KELLER, Jan, NOVOTNÝ, Petr. *Úvod do filozofie, sociologie a psychologie: nové pohledy společenských věd: učebnice pro studenty gymnázií a zájemce o vysokoškolské humanitní vzdělávání*. Liberec: Dialog, 2008. ISBN 978-80-86761-81-7.
- Kláštor pod Znievom. *PROGRAM HOSPODÁRSKEHO A SOCIÁLNEHO ROZVOJA OBCE KLÁŠTOR POD ZNIEVOM NA ROKY 2014-2020*. Kláštor pod Znievom, 2014.
- MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: (přehled sociologických teorií)*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0279-2.
- OLÁH, Michal. *Ludia bez domova v krízovej intervencii* [online]. Ružomberok: December 2015 [cit. 30.12.2021]. Dostupné na: <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.2421.1287>.
- SOBOTKA, Jan. *Práce s komunitou*. Praha: Pražská vysoká škola psychosociálních studií, 2010. ISBN 978-80-904541-4-9.
- STARK, Louisa. The Shelter as “Total Institution”: An Organizational Barrier to Remediating Homelessness. *American Behavioral Scientist*. 1994, **37**(4). <https://doi.org/10.1177/0002764294037004008>.
- URBANOVÁ, Martina. Sociální kontrola a její prostředky v 21. století. In: *Humanitní vědy : klíčová témata a evropská integrace na počátku 21. století : sborník z vědecké konference uspořádané Vysokou školou Karla Engliš v Brně dne 24.června 2002*. 1. vyd. Brno: Linie, 2002. ISBN 80-903089-7-X.
- VALOUCHOVÁ, Pavlína. *Krásný holky: Neformální sociální kontrola žen prostřednictvím vzhledu*. Olomouc, 2012. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Katedra sociologie a andragogiky.

Zákon č. 448/2008 Zb., o sociálních službách a o změně a doplnění zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenském podnikání (živnostenský zákon) v znění neskorších předpisov.

Resumé

The aim of this thesis was to investigate social control in a residential social facility (also referred to as a male shelter), using the concept of a total institution. Using Erving Goffman's definition of a total institution, I was able to point to and describe various aspects of a total institution, like a strict timetable, authority or duty of clients to work and participate in religious activities and define applied social control in residential social facility. The thesis is based on fieldwork using participant observation and unstructured interviews with clients and employees of the facility. In this thesis, I use relevant literature in combination with notes from my field diary.

Prílohy

Príloha 1. Časový harmonogram zariadenia - Útulku Nový začiatok.

Časový harmonogram pondelok - piatok:

6:00 - 6:15 - budík, čas na rannú kávu

6:30 - spoločná modlitba v kostole

7:00 - raňajky a následné rozdelenie dennej práce

8:00 - 12:00 - pracovná terapia

12:00 - spoločná modlitba ruženca v kostole, obed a následná obedňajšia prestávka

13:30 - 16:30 - pracovná terapia

16:30 - osobné voľno, čas na poobednú kávu

18:00 - spoločná omša v kostole

18:45 - večera a následné osobné voľno

22:00 - večierka

Časový harmonogram sobota:

V sobotu je časový harmonogram dňa rovnaký s rozdielom, že je zrušená poobedňajšia pracovná terapia od 13:30 do 16:30, ktorá je nahradená osobným voľnom.

Časový harmonogram nedeľa:

Nedeľný časový harmonogram je rovnaký, s rozdielom úplného zrušenia pracovnej terapie a čas na omšu je určený o 9:30. Zvyšný čas predstavuje pre klientov osobné voľno.